

Oponentský posudek disertační práce

Tomáš Pavlíček:

Pastorace či persvaze? Vliv představitelů církve na duchovní pastýře a věřící (Výzkum zbožnosti věřících, komunikačních strategií a obrazů duchovních v korespondenci na přelomu 19. a 20. století)

Spis Tomáše W. Pavlíčka patří k badatelsky nejvíce zralým disertačním projektům, které jsem měl možnost oponovat, jde o zajímavý průsečík vlivů českého a německého vědeckého prostředí a také historie, sociologie a dalších humanitních věd. Autor prokazuje především vysokou úroveň znalosti teoretické, převážně sociologicky a sociálně psychologicky orientované literatury. Základní půdorys tázání vymezují práce Riesebrodtova, Geertzova nebo Cassirerova, v detailech se Pavlíček opírá např. o důkladnou znalost děl J. Casanovy nebo R. Kosellecka, celkově je autorův rozhled po badatelských kontextech velmi široký a důkladný a zvláště na úrovni disertačního projektu velmi působivý.

Velmi kvalitní orientace v metodologické a sociologické literatuře umožňuje Pavlíčkovi stanovení zajímavé badatelské otázky, v českém prostředí sice generálně nikoliv zcela novátorské, přesto se svém rozvedení, konkretizaci a mnoha detailech u nás průkopnické. Základní téma práce, tj. postoje duchovního ke svému Povolání či lépe snad česky Poslání, představuje pro Pavlíčka velmi silné vodítko k ohledání pestrých kontextů. Práce, i když je v mnoha ohledech velmi detailní a nevyhýbající se široké kontextualizaci, je svou strukturou sevřená, přehledně členěná a až na nepodstatné výjimky také čtenářsky přívětivá, mj. svým členěním dle fází křesťanské bohoslužby. Potřebné badatelské a také čtenářské napětí do práce vnáší otázka po vztahu sociálně podmíněné volby kněžství a sklonem k Povolání.

Pavlíček používá k analýze v podstatě čtyř metodických postupů. Jde o srovnávání seznamů přihlášených uchazečů o alumnát, dále analýzu přirozeného (v textu životního) světa bývalých klatovských spolužáků na základě výjimečného pramene, Pavlíčka dále zajímaly disciplinační nároky na chovance a Alumny prostřednictvím průzkumu čtyř věkových kohort pražských seminaristů a v neposlední řadě změny vzdělávacího systému v duchu zásahů (liberálního) státu do fungování seminářů. Vysoko oceňuji autorovu schopnost vyjadřovat některé komplikované psychosociální a kulturní jevy velmi přesným, poučeným jazykem a dále ve vhodné chvíli kombinovat teoretický či metodologický exkurz s konkrétní vazbou na prameny. V práci s pramenem Pavlíček vyniká nad obvyklé standardy, prokázal detektivní nadání při dohledávání některých ego-dokumentů, jeho orientace v obsáhlém a nepadno badatelsky výtěžitelném fondu APA zasluhuje obdiv.

Úlohou oponenta je ohledat limity práce a vyjádřit pochybnosti. Mám pět závažnějších metodologického rázu a několik drobností rázu formálního.

- 1) Práce je orientována na poměry české historické vědy opravdu dosti silně sociologicky. Myslím, že z tohoto postupu dokázal autor vytěžit řadu předností, ale na místě je také otázka po limitech tohoto sociologizujícího přístupu v historii. Extenzivní rysy sociologického přístupu k dějinám jsou dobře známy a ne nadarmo má sociologie mezi historiky také řadu odpůrců nebo přinejmenším skeptiků. Ti obvykle odkazují na

„vzdušné zámky“ rýsované sociologickými teoriemi, která ale při poctivé práci s pramenem nelze umístit do historické skutečnosti, neboť pro historika má pramen, jak známo, vždy právo veta. Pavlíčkova práce se v tomto ohledu ocitá nepochybně mimo mainstream české historické vědy, snad až na dosti krajní pozici podobné např. přístupům Miloše Havelky. Jde zajisté o přístup inovativní, o tom není sporu, ale v některých ohledech také z historického hlediska nepříliš konzistentní, vyznačujícími se trvalým napětím mezi vzletnými teoretickými podněty velikánů světové sociologie a sociální antropologie a poněkud přízemním jazykem pramenů.

- 2) Druhý bod navazuje na první. Pozornost věnovaná historickým přístupům k tématu, zvláště v českých zemích, je ve významném nepoměru k pozornosti věnované sociologickým konstrukcím. Přehled literatury je na poměry disertačních prací dosti letmý, koncentrovaný na posledních přibližně dvacet let, ale řada významných prací zde zmíněna není. Upozorňuji zvláště na pomínutí díla Bohumila Zlámala (1904-1984), z jehož mnoha prací k tématu se do Pavlíčkova textu dostaly pouze dvě obecné příručky.
- 3) Historický přístup se na rozdíl od sociologického vyznačuje specifickým vnímáním času a citem pro fenomény dlouhého trvání, a to i ve vnímání otázek spojených s kněžskou profesí, Posláním, atd. Naopak sociologický přístup k historické skutečnosti je mnohem více selektivní a klade důraz na ty z jevů, které (domněle) promlouvají k dnešku. Pavlíčkův pohled na téma je opět přibližně na půli cesty, k historickému přístupu zde přinejmenším chybí silnější kontextualizace dění na přelomu 19. a 20. století (včetně exkurzů do časů tzv. májových zákonů apod.) s diskusí o problematice kněžství v předbřeznové éře, úvaha nad vlivy romantismu nebo snad také pozdního osvícenství.
- 4) Pro debatu v rámci obhajoby navrhuji obrátit více pozornost k ekonomickým souvislostem kněžské kariéry. Autor tu přichází s celou řadou zajímavých tezí a více či méně podložených předpokladů, k většímu rozpracování patrně nedaly prostor prameny? Jde hlavně o potenciálně velmi podnětnou mapu ekonomicky zajímavých či aspoň „přijatelných“ farností, jejich typologii s vazbou na instituci patronátu a v kontextu Pavlíčkova pokusu o jednoduchou typologii (průmyslové lokality, venkovské zemědělské obce a (malo-)města) uvedení do vztahu k mapě politických preferencí v daném okrese či volebním obvodu, s četností tisku nebo vývojem místního kulturního boje. Ekonomické aspekty církevní činnosti se stávají stále zřetelnějším limitem našeho poznání epochy XIX. a XX. století, jak vidí autor aktuální stav a perspektivy výzkumu? Existují metodické vzory v blízkém zahraničí?
- 5) Myslím, že Pavlíčkův postřeh o plošných ekonomických problémech venkovských farářů a rozšíření pocitu frustrace je relevantním zjištěním, podobně v průmyslových lokalitách městského i venkovského rázu, vizitační protokoly tomuto výkladu podle mých znalostí vcelku napovídají. Ovšem zmíněná frustrace se často skrývá za různými diskurzivními figurami a diskurzivní analýza vizitačních protokolů některou kvantitativní metodou by byla velmi pracným dílem. Skeptičtější jsem vůči tezi o relativně nejlepším postavení kněží v ne-průmyslových městských sídlech, zde vidím situaci kněze velmi odvislou od místních podmínek – mé zkušenosti se však týkají více brněnské, olomoucké a českobudějovické diecéze. Pavlíčkův zájem o téma na

přelomu 19. a 20. století navíc ještě mírně předchází kulminační bod mohutné vlny politizace nižších vrstev obyvatelstva, tedy přibližně v letech 1905-1907. Ale i tak vidím v ne-průmyslových maloměstech tlak na kněze a jeho frustraci jako rozšířené jevy, ústící často v rezignované stažení se do „ghetta“ úzkého okruhu věřících. Objevuje se tento motiv a vědomí této perspektivy ve větší míře ve zkoumaném vzorku pramenů?

K připomínce formálního rázu. Mám pochybnosti o správnosti zařazení některých textů do soupisu Odborné literatury a prosím autora o vysvětlení postupu, např. u zařazení práce Václava Beneše Třebízského nebo Karla Borového. Autor nebyl zcela důsledný při přepisu německých místních názvů do české podoby, nejde ale o nijak četnou chybu (např. s. 202). V práci se vyskytuje velmi malé množství překlepů, z hlediska stylistiky a bohatství jazyka nemám námitek, práce v tomto ohledu na mnoha místech dokonce výrazně převyšuje obvykle standardy obdobných kvalifikačních prací.

Závěrem konstatuji, že práce je velmi zralým dílem bezpečně splňujícím nároky obvykle kladené na disertační práce, jde o dílo inovativní, stojící na pomezí historie a historizující sociologie, proto zajímavé, podněcující k zamyšlení a v některých ohledech kontroverzní. Práci doporučuji s klidným svědomím k obhajobě. Autorovi k zajímavému dílu gratuluji a ctěné komisi navrhuji práci klasifikovat hodnocením „prospěla“.

V Brně dne 2. února 2016

doc. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.,
Historický ústav FF Masarykovy univerzity